

XVIII
a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2023

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Londono universiteto koledžas | University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-23-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale biblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2023

© Straipsnių autoriai, 2023

© Lietuvos istorijos institutas, 2023

ISBN 978-609-8314-33-5

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

PARLAMENTARIZMO RAIDA

Andrzej Macuk

Sejmiki poselskie Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania
Augusta III . . . 18
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės priešėiminiai seimeliai valdant
Augustui III. *Santrauka* . . . 47

Arnaud Parent

The Political Writers Louis-Antoine Caraccioli, Simon Linguet and John
Lind, and the 1772 Partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth: A Step
Towards Awareness of a Common European Membership? . . . 49
Politikos rašytojai Louis-Antoine'as Caracciolis, Simonas Linguet, Johnas Lindas apie pirmąjį
Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimą (1772 m.): žingsnis link bendros narystės Europoje?
Santrauka . . . 73

Andrzej Stroynowski

Wkład reprezentacji Wielkiego Księstwa Litewskiego w dorobek sejmów
grodzieńskich 1784 roku . . . 74
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovų indėlis į 1784 m. Gardino seimo
teisėkūrą. *Santrauka* . . . 92

Dorota Dukwicz

Przemiany systemu rosyjskiej dominacji w Rzeczypospolitej na przełomie
lat 60. i 70. XVIII wieku . . . 93
Rusijos dominavimo Respublikoje sistemos pokyčiai XVIII a. 7–8-ojo dešimtmečių
sandūroje. *Santrauka* . . . 103

KETVERIŲ METŲ SEIMO VEIKLA

Adam Stankevič

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų teismų reforma
Ketverių metų Seime . . . 106
The Four-Year Sejm's Reform of the Courts of the Nobility in the Grand Duchy
of Lithuania. *Summary* . . . 128

Paweł Zajac OMI

Stolica Apostolska a *Kodeks* Zamoyskiego – Refleksje Nuncjusza
Archettiego na marginesie sporu o reformę Rzeczypospolitej
w latach 1778–1780 . . . 129
Apaštališkasis sostas ir *Zamoyskio kodeksas* – nuncijaus Giovannio Andrea Archetti refleksijos
ginčų dėl Abiejų Tautų Respublikos reformos kontekste 1778–1780 metais. *Santrauka* . . . 144

Ewa Zielińska

Działalność hetmana wielkiego koronnego Franciszka Ksawerego Branickiego w pierwszych miesiącach obrad Sejmu Wielkiego w świetle korespondencji Stanisława Augusta z Filippo Mazzeim . . . 145

Lenkijos didžiojo etmono Pranciškaus Ksavero Branickio veikla Kerverių metų seime remiantis Stanislovo Augusto ir Filippo Mazzei korespondencija. *Santrauka* . . . 155

1791 M. GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJA

Andrzej Zakrzewski

Falszywe pierwszeństwo *Ustawy rządowej* z 1791 roku . . . 158

Netikras 1791 metų Valdymo įstatymo pirmumas. *Santrauka* . . . 168

Robertas Jurgaitis

Įstatymų leidžiamoji valdžia Abiejų Tautų Respublikos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijoje: reformos kryptys ir ribų išgryninimas . . . 169

Legislative Power in the Constitution of 3 May 1791 of the Commonwealth of Both Nations: Directions of the Reform and Elucidation of Boundaries. *Summary* . . . 188

Richard Butterwick

Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów. Analiza języka politycznego . . . 190

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas. Politinės kalbos analizė. *Santrauka* . . . 203

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas 1791 metų masinėje komunikacijoje . . . 204

The Law of Mutual Assurance between the Two Nations in Mass Communication in 1791. *Summary* . . . 223

KONSTITUCIJA IR VISUOMENĖ

Rūta Janonienė

Maliatyčių bažnyčia kaip katalikų vienybės simbolis . . . 226

The Church of Maliatsichy as a Symbol of Catholic Unity. *Summary* . . . 246

Ewa Kula

Projekty wychowania obywatelskiego młodzieży w dokumentach

Komisji Edukacji Narodowej, poprzedzających wydanie *Ustaw* z [1781]

1783 roku . . . 247

Jaunimo pilietinio ugdymo projektai Tautinės edukacinės komisijos dokumentuose iki 1783 m. [1781 m.] Nuostatų paskelbimo. *Santrauka* . . . 260

Joana Vitkutė

Kasdienos dalyviai ir valstybės ateities kūrėjai: vaiko vaizdinys Pranciškaus Smuglevičiaus kūryboje . . . 261

The Participants of Everyday and the Creators of the Future of the State: The Image of the Child in the Works of Franciszek Smuglewicz. *Summary* . . . 288

Janina Kamińska

Środowisko Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego

a Konstytucja 3 Maja ... 290

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos bendruomenė ir Gegužės 3 d. konstitucija. *Santrauka* ... 300

Lina Balaišytė

Apie ką kalbėjo Konstitucijos šventės? „Švelniosios revoliucijos“ epochos išskilmės ir jų dekoracijos ... 302

What did the Constitutional Festivals Talk about? The Celebrations and their Decorations in the Epoch of the ‘Gentle Revolution’. *Summary* ... 320

Katarzyna Buczek

Uroczystości związane z uchwaleniem i pierwszą rocznicą Konstytucji 3 Maja w szkołach Wielkiego Księstwa Litewskiego ... 322

Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimas ir jos metinių minėjimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokyklose. *Summary* ... 339

Danuta Kowalewska

Konstytucja 3 Maja w polskiej kulturze współczesnej ... 340

Gegužės 3 d. konstitucija šiuolaikinėje Lenkijos kultūroje. *Santrauka* ... 356

PUBLIKACIJA

Juozapo Albino Herbačiausko laiškas Augustinui Janulaičiui dėl 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos pirmojo vertimo į lietuvių kalbą.

Robertas Jurgaitis ... 358

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Richard Butterwick. *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Abiejų Tautų Respublikos testamentas*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 178 p. ISBN 978-609-8183-86-3.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 364

Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje: tarptautinės parodos katalogas, 2021 m. spalio 19 d. – 2022 m. sausio 16 d., Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai [Vilnius] / *O dobro Ojczyzny. Litwa i Polska w epoce Konstytucji 3 maja / To Keep the Homeland Alive. Lithuania and Poland in the Epoch of the 1791 Constitution*, sudarytojos Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gintarė Džiaugytė-Burbulienė (serija *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų parodų katalogai*, t. XXXII), Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2022. – 600 p. ISSN 2351-7115, ISBN 978-609-8061-75-8. *Tomas Vaitkus* ... 367

Asmenvardžių rodyklė ... 370

Vietovardžių rodyklė ... 384

ŚRODOWISKO SZKOŁY GŁÓWNEJ WIELKIEGO KSIĘSTWA LITEWSKIEGO A KONSTYTUCJA 3 MAJA

JANINA KAMIŃSKA

Uniwersytet Warszawski

Adnotacja. Konstytucja 3 maja, czyli *Ustawa Rządowa* włączała ówczesną Rzeczpospolitą Obojga Narodów w gruntowne zmiany i kompleksową reformę kraju. Z punktu widzenia zagadnień edukacyjnych istotne było wyraźne wpisanie Komisji Edukacji, jako jednej z czterech komisji służących reformie państwa: Edukacji, Policji, Wojska i Skarbu.

Warto zauważyć, że Komisja Edukacji została wymieniona na pierwszym miejscu wśród projektowanych komisji rządowych. A zatem edukacja obywatelska i edukacja obywateli stała się istotnym elementem reformy całego państwa. Trzeba pamiętać, że reforma edukacji była już realizowana. Tak powołana przez sejm rozbiorowy Komisja Edukacji Narodowej w pierwszym dokumencie wystosowanym do narodu, tzw. Uniwersale z 24 października 1773 roku zawarła przesłanie, że edukacja młodzieży będzie jej priorytetem i dzięki edukacji państwo będzie w stanie się odrodzić. Chodziło o wychowanie dobrego człowieka i dobrego obywatela, który będzie żył i działał dla dobra Rzeczypospolitej.

W *Ustawie Rządowej* ranga edukacji została zatem wyraźnie zaznaczona. Wychowanie dobrego człowieka i obywatela miało mieć przede wszystkim wymiar patriotyczny. Ten cel był od początku reformy szkolnictwa uwypuklany we wszystkich dokumentach: przepisach, rozporządzeniach, pismach, jakie pojawiały się od chwili powołania Komisji Edukacji Narodowej w 1773 roku, a następnie w *Ustawach Komisji Edukacji Narodowej dla Stanu Akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane* – najpierw w *Projekcie* z 1781 roku i *Ustawach* z 1783 roku. Oddziaływanie patriotyczne było wyraźnie wysuwane na pierwszy plan. Przyjęty program nauczania i nauka w języku ojczystym były tego istotnym potwierdzeniem.

Obradujący Sejm Wielki nakazał Komisji przygotowanie prawa o Komisji Edukacji Narodowej, które będzie wpisane do nowego prawa krajowego, czyli do konstytucji. Przedstawiciele Szkoły Głównej zostali zaproszeni do Warszawy, aby wziąć udział w przygotowaniu nowej redakcji *Ustaw*. W tych pracach uczestniczyli: rektor Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego Marcin Poczobut, Hieronim Stroynowski – profesor prawa natury i Dawid Pilchowski – profesor literatury i wymowy. Prace trwały na przełomie 1789 i 1790 roku. Ostateczna redakcja została zatwierdzona przez Komisję 2 lutego 1790 roku. Ogłoszenie Konstytucji 3 maja zostało z radością przyjęte przez grono profesorskie, o czym świadczy korespondencja Marcina Poczobuta, a także opis obchodów tego wydarzenia w Wilnie.

Szkoła Główna zawsze żywo reagowała na wszystkie ważne wydarzenia, które dotyczyły kraju, miasta i uniwersytetu. Spełniała w ten sposób swoją misję wychowania patriotycznego, a także popularyzacji wiedzy w społeczeństwie.

Słowa kluczowe: Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego, Marcin Poczubot, Dawid Pilchowski, Hieronim Stroynowski, *Ustawy Komisji Edukacji Narodowej*, Konstytucja 3 maja.

Gdy dziś bierzemy do ręki egzemplarz *Ustawy Rządowej*, czyli Konstytucji 3 maja 1791 roku może zadziwić jej niewielki objętościowo tekst. Uważna jego lektura pozwala dostrzec walory treściowe ważne dla każdego obywatela ówczesnej Rzeczypospolitej. Konstytucja nie znosiła co prawda stanowości społeczeństwa, ale mówiła o prerogatywach każdego stanu i wolności obywateli, o otwartości na przybyszy z innych krajów, znosiła *liberum veto*, wprowadzała władzę prawodawczą, wykonawczą i sędowniczą, mówiła o sprawach wiary, gdzie miłość bliźniego była priorytetem i zagwarantowane zostały praktyki religijne dla przedstawicieli innych wyznań. W tekście zwrócono także uwagę na sprawy edukacji.

Z punktu widzenia zagadnień edukacyjnych istotne było wyraźne wpisanie Komisji Edukacji, jako jednej z czterech komisji służących wykonywaniu obowiązków państwa w ważnych obszarach życia społecznego: Edukacji, Policji, Wojska i Skarbu.

Dla porządnego Władzy Wykonawczej dopełnienia, ustanawiamy oddzielne Kommissyie, mające związek ze Strażą, i obowiązane do posłuszeństwa teyże Straży. Kommissarze do nich wybierani będą przez Sejm, dla sprawowania Urzędów swoich w przeciągu czasu prawem opisanego. Kommissyie te są: 1. Edukacyi. 2. Policyi. 3. Woyska. 4. Skarbu¹.

Warto zauważyć, że Komisja Edukacji została wymieniona na pierwszym miejscu. Edukacja obywatelska i edukacja obywateli była bowiem istotnym elementem reformy całego państwa. Ten element już był w trakcie realizacji. Tak powołana przez sejm rozbiorowy Komisja Edukacji Narodowej w pierwszym dokumencie wystosowanym do narodu, tzw. Uniwersale z 24 października 1773 roku wskazała, iż „ćwiczenie i edukacja młodzi jest jedynym dla państw ciągłego uszczęśliwienia warunkiem”². Chodziło o wychowanie dobrego człowieka i dobrego obywatela, który będzie żył i działał dla dobra Rzeczypospolitej. Taką wizję celu wychowania ukazał jeszcze przed powołaniem Komisji Edukacji Narodowej pijar ks. Stanisław Konarski (1700–1773), założyciel warszawskiego Collegium

1 *Ustawa rządowa. Prawo uchwalone dnia 3. Maja, Roku 1791*, Warszawa: w Drukarni Uprzywilejowanej M. Grölla Księgarza Nadwornego J. K. Mci., 1791, p. 26.

2 [Pierwszy Uniwersał] Komisja Edukacji Narodowej Korony Polskiej i W. X. Litewskiego, w Warszawie 24. października 1773 r., in: *Ustawodawstwo szkolne za czasów Komisji Edukacji Narodowej – rozporządzenia, ustawy pedagogiczne i organizacyjne (1773–1793)*, zebrał i zaopatrzył wstępem oraz przypisami Józef Lewicki, Kraków: Arct, 1925, p. 1.

Nobilium³. Praca Komisji Edukacji Narodowej była niejako wypełnianiem testamentu pedagogicznego Konarskiego.

W *Ustawie Rządowej* ranga edukacji została zatem wyraźnie zaznaczona. Wychowanie dobrego człowieka i obywatela miało mieć przede wszystkim wymiar patriotyczny. Ten cel był od początku reformy szkolnictwa uwypuklany we wszystkich dokumentach, jakie pojawiały się od chwili powołania Komisji Edukacji Narodowej, czyli od 1773 roku: w przepisach, rozporządzeniach, pismach, listach okólnych i instrukcjach⁴. Wyraźnie wybrzmiały też w ostatecznych przepisach – w Ustawach Komisji Edukacji Narodowej – *Projekcie* z 1781 roku i *Ustawach Komisji Edukacji Narodowej dla Stanu Akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane* z 1783 roku. Niech egzemplifikacją tego nadrzędnego celu wychowania będzie poniższy zapis:

imo. Jako każdy z młodzi tym umysłem do szkoły przychodzić powinien, żeby oświecenia rozumu i dobrych obyczajów, na czym zależy edukacja, ku dalszemu Ojczyzny i swemu dobru nabył, tak z szczerą swoją chęcią i ochotą, a nie z dozoru i przymusu przykładać się ma do wszystkich powinności, jeżeli prawdziwy i trwały pożytek otrzymać żąda. Często zatym sam z sobą rozmyślać będzie: jak miła rzecz jest coraz więcej umieć, czego się nie wiedziało poznawać; Rodzicom, krewnym i nauczycielom pociechę, współwiesnikom przez dobry przykład zachęcenie, sobie chwałę przynosić; sposobić się do przyszłych usług w Ojczyźnie, i własnego swego szczęścia: jak przeciwnie żalosna i niesumienna, starań i kosztów Rzeczypospolitej i rodzicielskich, trudów i troskliwości pracujących około edukacji zawód czynić, czas najdzenniejszy do nabycia wszelkiego dobra marnie tracić, siebie na pośmiejch i pogardę, a najczęściej na nędzę i niedostatek w dalszym biegu życia wydawać. Te uwagi ożywiać ochotę jego, jakożkolwiek w ćwiczeniach pracę osładzać i szlachetny cel edukacji wystawiać mu będą. Powinien na siebie poglądać, jako na młodego obywatela, który się sposobi, i do tego dąży, aby się stał obywatelem dojrzałym⁵.

3 Stanisław Konarski, *De viro honesto et bono cive ab ineunte aetate formando* [1754], tłum. Irmina Lichońska, in: *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej*, t. 1: *Od wychowania pierwotnego do końca XVIII stulecia*, wybór i oprac. Stefan Wołoszyn, wyd. drugie zmienione, Kielce: Strzelec, 1995, p. 503. Zob. też Jerzy Kowecki, U początków nowoczesnego narodu, in: *Polska w epoce Oświecenia: państwo-społeczeństwo-kultura*, red. Bogusław Leśnodorski, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1971, p. 106–107.

4 Zob. *Ustawodawstwo szkolne; Komisja Edukacji Narodowej (pisma Komisji i o Komisji). Wybór źródeł*, zebrał i opracował Stanisław Tync, Wrocław: Zakład im. Ossolińskich-Wydawnictwo, 1954.

5 Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane 1783, Rozdział XVIII: Uczniowie, p. 1-mo, in: *Ustawy Komisji*

Oddziaływanie patriotyczne było wyraźnie wynoszone na pierwszy plan. Przyjęty program nauczania i nauka w języku ojczystym były tego wyraźnym potwierdzeniem⁶.

Należy też pamiętać, że działalność szkół Komisji Edukacji Narodowej i prace nad ustawodawstwem szkolnym i krajowym przebiegały w szczególnym czasie. Po pierwszym rozbiore kraj był zubożony terytorialnie, w społeczeństwie nie było jeszcze pełnej gotowości do zmian, a zagrożenie kolejnym rozbiorem było całkiem realne. Obradujący Sejm Wielki stawał się więc nadzieją na zmiany⁷.

Chcąc spojrzeć na pracę szkolnictwa w Litwie w okresie obrad Sejmu Wielkiego, należy pamiętać, że uczelnia wileńska była instytucją nadrzędną w stosunku do całego szkolnictwa w Wielkim Księstwie Litewskim. Prowadziła kształcenie i prace naukowe, popularyzowała wiedzę, ale także opiekowała się szkołami niższymi na swoim terenie. Ta praca przebiegała dość sprawnie, podobnie jak w przypadku pozostałych szkół w Rzeczypospolitej. Odbywały się wykłady, kształcenie studentów, a w szkołach lekcje, wizytatorzy kontrolowali placówki podczas corocznych wizytacji⁸.

Praca nad przygotowaniem Konstytucji była procesem, który wymagał

Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane = Tautinės Edukacijos Komisijos nuostatai, skirti akademiniam luomui ir mokykloms Respublikos kraštuose = The statutes of the Commission of National Education as prescribed for the academic estate and for the schools in the lands of the Commonwealth: roku 1783, red. nauk. Kalina Bartnicka, Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, 2015, p. 132.

- 6 Renata Dutkova, *Komisja Edukacji Narodowej. Zarys działalności. Wybór materiałów źródłowych*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973, p. 35–43; Kalina Bartnicka, *Wychowanie patriotyczne w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa: Wyższa Szkoła Humanistyczna, Zakład Wydawnictwo Edukacyjne, 1998; Kalina Bartnicka, *Ideal wychowawczy szkół Komisji Edukacji Narodowej: człowiek-obywatel-patriota*, in: *Komisja Edukacji Narodowej z perspektywy XXI wieku w 240. rocznicę utworzenia*, red. Elwira J. Kryńska, Małgorzata Głoskowska-Soldatow, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2014, p. 32. Zob. też *Komisja Edukacji Narodowej – kontekst historyczno-pedagogiczny*, red. Katarzyna Dormus, Bożena Popiołek, Agnieszka Chłosta-Sikorska, Ryszard Ślęczka, Kraków: Wydawnictwo Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Pedagogicznego, 2014.
- 7 Jarema Maciszewski, *Historia powszechna. Wiek Oświecenia*, Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 1997, p. 275–276; Henryk Samsonowicz, Janusz Tazbir, *Tysiąclecie dzieje (ser. A to Polska własnie)*, Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2002, p. 192 i nast.; Zigmantas Kiaupa, Jūratė Kiaupienė, Albinas Kuncėvičius, *Historia Litwy od czasów najdawniejszych do 1795 roku*, tłum. Piotr Grablunas, Jowita Niewulis-Grablunas, Justyna Prusinowska, Rafał Witkowski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008, p. 334–336.
- 8 Hanna Pohoska, *Wizytatorowie generalni Komisji Edukacji Narodowej. Monografia z dziejów administracji szkolnej Komisji Edukacji Narodowej*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1957; Irena Szybiak, *Szkolnictwo Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973; Janina Kamińska, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Akademia Wileńska. Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa: Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN, 2018, p. 118; Eadem, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Szkoły w Wydziale Litewskim*, Warszawa: Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN, 2018, p. 277–278.

namyslu, konsultacji, redakcji i wprowadzania zmian. Należało też przygotować przepisy szczegółowe dotyczące praw i obowiązków poszczególnych komisji. W związku z tym obradujący Sejm nakazał Komisji Edukacji Narodowej przygotowanie prawa o Komisji, które zostanie wpisane do nowego prawa krajowego, czyli konstytucji. Przedstawiciele Szkoły Głównej zaproszono do Warszawy, aby wzięli udział w przygotowaniu nowej redakcji *Ustaw*⁹.

Informację o konieczności oddelegowania reprezentacji Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego otrzymał rektor Poczobut 18 października 1789 roku od członka Komisji Edukacji Narodowej ks. Macieja Grzegorza Garnysza (1740–1790), biskupa chełmskiego i podkanclerzego koronnego, który – jak wskazał Poczobut – wydał „[...] rozkaz Pr.[zeświecanej] Komisji, ażebym się stawił w Warszawie z dobranym *ex corpore* towarzyszem”¹⁰.

Poczobut bardzo sceptycznie podszedł do tego wezwania, ponieważ uważał, że w Wilnie jest bardziej potrzebny niż w Warszawie.

[...] Nie wiem co się przyda moja tam przytomność? Będzie to koszt i czas próżno stracony. Lubo nic po mnie wszędzie, wszelako lepszy jestem w Wilnie niż w Warszawie, i lepiej mi się nadaje praktyka niż teoria. Wszelako trzeba być posłusznym, *et implere omnem justitiam* [tłum. moje: i wypełnić wszelką sprawiedliwość]¹¹.

Sprawa delegacji Szkoły Głównej stanęła na Radzie 19 października 1789 roku, na której jako towarzysz Poczobuta jednowyślnie został wybrany Dawid Pilchowski (1735–1803) – profesor literatury i wymowy. Natomiast dzień później – 20 października – rektor wniósł do Rady prośbę „aby mógł mieć drugiego sobie do traktowania interesów w Warszawie towarzysza JX Stroynowskiego, prof. prawa natury”¹². Tej prośbie Rada Szkoły Głównej była także przychylna.

Na tej samej Radzie rektor zobowiązał profesorów: Andrzeja Strzeckiego, Michała Karpowicza, Tadeusza Kundzicza, Józefa Mickiewicza, Józefa Langmajera, Mikołaja Brióter’a oraz sekretarza Kazimierza Naruszewicza, „aby każdy swoje

9 *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1785–1794*, oprac. Tadeusz Mizia, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN, 1969, p. 210.

10 List Marcina Poczobuta do Joachima Chreptowicza, 19 10 1789, Biblioteka Jagiellońska, Zbiory Rękopiśmienne (dalej – BJ RS), rkps 3119, k. 197. Zob. też: Edmund Rabowicz, *Poczobut Marcin, Polski Słownik Biograficzny* (dalej – PSB), t. XXVII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN, 1982–1983, p. 58.

11 *Ibid.*

12 Kopiarzusz protokołów posiedzeń Szkoły Głównej W. Xa. Lit. Od r. 1784–1798, Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius (dalej – VUB RS), Depozyt Czartoryskich, F2 DC9; Odpis Ludwika Chmaja w Archiwum Polskiej Akademii Nauk (dalej – APAN) III-76.66, k. 92v.

refleksje na piśmie podał [...] co by uznali potrzebnego do dodania lub ujęcia w przepisach stanu akademickiego[...]"¹³.

Delegacja wileńska składająca się z rektora Poczubuta, Dawida Pilchowskiego i Hieronima Stroynowskiego (1752–1815) wyjechała do Warszawy 20 października 1789 roku¹⁴. Byli to profesorowie bardzo dobrze zorientowani w sprawach szkolnych, cieszący się autorytetem środowiska akademickiego. Najmłodszy w tym gronie Stroynowski miał być zapewne znaczącym wsparciem merytorycznym delegacji¹⁵.

Poza reprezentacją Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego w pracach Komisji Edukacji Narodowej nad nową redakcją *Ustaw* uczestniczyli także przedstawiciele Szkoły Głównej Koronnej z Hugonem Kołłątajem na czele¹⁶. Zaangażowani w prace z ramienia Komisji Edukacji Narodowej byli jej członkowie: Ignacy Potocki, Joachim Chreptowicz i Adam Kazimierz Czartoryski. Prace zespołu trwały kilka miesięcy, a przygotowywany tekst *Ustaw* był czytany na posiedzeniach Komisji 3, 7, 12 i 20 stycznia oraz 2 lutego 1790 roku, zaczęły one obowiązywać od 1 października 1790 roku¹⁷.

To, jak bardzo intensywne to były prace i jak wielkiego wysiłku wymagała redakcja noweli *Ustaw* świadczy rękopis, który dziś możemy przeglądać i analizować, a który przechowywany jest w Dziale Rękopisów Biblioteki Uniwersytetu Wileńskiego¹⁸.

13 *Ibid.*

14 W *Dziejach domowych* wyd. przez Władysława Tekielińskiego widnieje data 15 października 1789 roku. Inne źródła tego nie potwierdzają. Zob. *Dzieje domowe albo opis przez dni osobliwszych dziejów i wypadków zdarzonych w szkołach wydziałowych wileńskich zaczęty w miesiącu Wrześniu roku 1781, a doprowadzony do roku 1824*, in: *Opis dzienny szkół wileńskich, Akademii i Uniwersytetu oraz Dziennik znaczniejszych wypadków w Wilnie od roku 1781, po rok 1824 nastawiony, z autentycznego dokumentu ogłosił Władysław Tekieliński*, Wilno: Drukiem Józefa Blumowicza, 1876, p. Tekieliński, p. 81, por. BJ RS, sygn. 3119, k. 197, por. Kopiaiusz protokołów posiedzeń Szkoły Głównej W. Xa. Lit. Od r. 1784–1798, VUB RS, Depozyt Czartoryskich, F2 DC9; Odpis Ludwika Chmaja w APAN III-76.66, k. 92v; Edmund Rabowicz, Poczubut (Poczubut Odlanicki) Marcin, *PSB*, t. XXVII, p. 58.

15 Jest bardzo prawdopodobne, że wyjazd wileńskiej delegacji był poprzedzony wizytą w Warszawie profesora historii Kościola i teologii moralnej Józefa Konstantego Bogusławskiego (1754–1819), który 1 X 1789 r. „dla wielkiej wagi interesów” wyjechał do stolicy, wezwany przez Komisję Edukacji Narodowej. Nie są znane bliższe szczegóły tego wyjazdu. Zob. Kopiaiusz protokołów posiedzeń Szkoły Głównej W. Xa. Lit. Od r. 1784–1798, VUB RS, Depozyt Czartoryskich, F2 DC9; Odpis Ludwika Chmaja w APAN III-76.66, k. 89v.

16 O stanowisku Kołłątaja w sprawie nowej Konstytucji zob. Katarzyna Buczek, *Hugo Kołłątaj i edukacja*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2007.

17 *Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1785–1794*, oprac. Tadeusz Mizia, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN, 1969, p. 221.

18 *Ustawy Dla Stanu Akademickiego na Akademię Krakowską y Wileńską y na wszystkie Szkoły w Polsce y Litwie Od Komisji Edukacji Publicznej przepisane y ostatecznie przezyrane y poprawione w Roku 1789*, VUB RS, Depozyt Czartoryskich, F2 DC 19. Rękopis w języku polskim liczy 87 kart. Nie jest to jedyny egzemplarz. Jak wskazuje Kalina Bartnicka inne egzemplarze (kopie) znajdują się także w Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego i w Bibliotece Muzeum Czartoryskich w Krakowie. Warto podjąć szczegółowe badania porównawcze nad tymi egzemplarzami. Do II wojny światowej w rękopis *Ustaw* z 1790 roku znajdował się w Bibliotece Za-

Delegacja profesorów Szkoły Głównej powróciła do Wilna w marcu 1790 roku i na sesjach Rady tekst *Ustaw* zostały przeczytany w dniach 26, 27 i 28 marca¹⁹. Co zmienili redaktorzy? Zmienił się przede wszystkim tytuł. Nie były to już *Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla Stanu Akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane*, ale *Ustawy dla stanu akademickiego i na Akademii Krakowską i Wileńską i na wszystkie szkoły w Polsce i na Litwie. Od Komisji Edukacji Publicznej przepisane i ostatecznie przejrzone i poprawione*²⁰.

Ważnym sygnałem dla środowiska profesorów Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego była informacja o zachowaniu niezależności i dotychczasowych prerogatyw uczelni. Ten tekst *Ustaw* został włączony do przepisów szczegółowych dla Komisji Edukacji powołanej *Ustawą Rządową*.

Uchwalenie Konstytucji przez Sejm Rzeczypospolitej 3 maja 1791 roku zostało bardzo pozytywnie przyjęte przez społeczność Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Dał temu wyraz rektor Marcin Poczubot w liście do Joachima Chreptowicza z 12 maja 1791 roku „przejęty radością z tak pomyślnego dla Ojczyzny zdarzenia, które nie tylko strapionego pocieszy, ale nawet umierającego ożywić mogło”²¹.

Uchwalenie Konstytucji było hucznie obchodzone w Wilnie. Z inicjatywy Szkoły Głównej, dla wzmocnienia rangi wydarzenia rektor Marcin Poczubot połączył tę uroczystość z obchodami święta św. Stanisława – patrona Korony Polskiej i W. Ks. Lit., a także z imieninami króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Obchody odbyły się 8 maja 1791 roku. Rozpoczęły się o poranku „rzęsiłym armat biciem”, a następnie uroczystą mszą świętą w Kościele Akademickim, która zgromadziła senat akademicki, znakomitych gości i „niezmiernem ludu mnóstwie”. Kazanie okolicznościowe wygłosił pijar ks. Józef Konstanty Bogusławski²².

Uroczystości w mieście trwały przez kolejne 8 dni. Towarzyszyły im liczne wystrzały z armat, msze i śpiewy, a także złożenie przysięgi na wierność Królowi i nowej konstytucji:

Te DEUM laudamus, przy kilkakrotnym przez pułki konsystujące i z dział po wałach ogniu, tym uroczystej i czulej śpiewane było, im szczęśliwość przybliżona, niespodziewanie narodu, z nowo zapadłej konsty-

---

mojskich w Warszawie. Zob. Kalina Bartnicka, *Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla Stanu Akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane. Polski kodeks szkolny z XVIII wieku, opublikowany w 1783 r. przez Komisję Edukacji Narodowej. (Wprowadzenie do nowego wydania)*, in: *Ustawy Komisji Edukacji Narodowej*, p. 49.

19 Kopia protokołów posiedzeń Szkoły Głównej W. Xa. Lit. Od r. 1784–1798, VUB RS, Depozyt Czartoryskich, F2 DC 9; Odpis Ludwika Chmaja w APAN III-76.66, k. 95v.

20 Należy zauważyć, że Józef Lewicki w Ustawodawstwie szkolnym opublikował tekst *Ustaw* i wpiisał pierwotny tytuł z 1783 roku. Zob. *Ustawodawstwo szkolne*, p. 209.

21 BJ RS, sygn. 3119, k. 214v: List Marcina Poczubota do Joachima Chreptowicza z 12 maja 1791 roku.

22 Zob. *Dzieje domowe*, p. 90. Tekst kazania ks. ks. J. K. Bogusławskiego nie jest znany.

tucji na dniu 3, Maja bardziej serca Polaków rozrzewnić się zdawała. Następnie oktawę imienin Najjaśniejszego Pana, obywatele tutejszego miasta Wilna, na wywdzięczenie się nastąpionych tak zbawiennych i radosnych, dla całego narodu ustaw, z jak największą wspaniałością i nadzwyczajnem ludu wszystkiego ukontentowaniem, obchodzili w następujący sposób. Gdy na dzień zabierać poczęło, stokratne uderzenie z armat, następnej uroczystości poprzedzało obchód. O godzinie 8, za daniem hasła, przez wystrzelenie z armat, cechy i pospólstwo zebrały się na ratusz; tam po przeczytaniu prawa nowego, w przyzwoitym szyku, wszystkie cechów kompanie, przy odgłosie muzyki i bębnow, udały się do kościoła ś. Jana, gdzie we środku, w najgustowniejszej okazałości ubrany ołtarz, na którym chorągwie pryncypalne ratusza, klucze, miecz, prawo i w znacznej liczbie, dawnych Xiążąt Litt. i królów polskich, nadane przywileje miastu, złożone były. Wkoło magistrat z izbą kupiecką i starszemi gminnemi, licznie zebrany, słuchał mszy śpiewanej [...]. Zaczem w całym mieście uderzono we dzwony, a za miastem dwieście razy z armat, przez garnizon miejski, dano ognia. Wieczorem illuminowano ratusz, na faciacie w figurze tryangularnej, widzian był malowany obraz, na którym Najjaśniejszy Pan, z stanami sejmującymi, ofiarował nowe prawa dla miast [...]. Illuminowany cały lampami oliwnemi, do kilkunastu tysięcy wynoszącemi. Plac przed-ratuszowy, po dwóch stronach rynku, miał 12 wysokich piramid, przyozdobionych w chorągwie, proporce, lampy i kagańce, z rozmaitymi napisami, najwięcej w tych wyrazach „*Życie i majątki nasze dla Króla i Ojczyzny*”. – Nastąpiła potem w całym mieście domów i kamienic wszystkich illuminacja, z różnymi inskrypcjami; najwięcej dawały się widzieć cyfry Stanisława Augusta, albo marszałka obojga narodów. Pospólstwa tłum niezmierny, przy muzyce, obchodząc wszystkie ulice miasta, coraz powtarzał, wykrzykując: *Wiwat Król, Wiwat Naród*²³.

Euforia po ogłoszeniu Konstytucji trwała jeszcze przez kilka miesięcy. 28 czerwca 1791 roku Poczobut wysłał *List okólny nadesłany od Szkoły Głównej W. X. Lit. do wszystkich szkół litewskich, który się tu co do słowa kładzie*. Potwierdził w nim potrzebę patriotycznego wychowania młodzieży i wyraził nadzieję, że Konstytucja będzie „początkiem szczęśliwości krajowych”²⁴. Jej tekst miał być

23 *Ibid.*, p. 91–92.

24 Księga opisów dziennych osobliwych dziejów i przypadków miejscowych w szkołach podwydziałowych bialskich, in: Archiwum Państwowe w Łodzi, Archiwum rodziny Bartoszewiczów, sygn. 39/952/0/2.2/750: https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/6538101?_Jednostka_delta=20&_Jednostka_resetCur=false&_Jednostka_cur=4&_Jednostka_id_jednostki=6538101 [dostęp: 12 09 2021]. List opublikowała Katarzyna Buczek,

okazją do edukacji obywatelskiej, dlatego Poczobut wnosił o zaopatrzenie każdej szkoły w egzemplarz Konstytucji, a lipiec wyznaczył jako miesiąc świętowania jej uchwalenia.

Radość z uchwalonego prawa państwowego nie trwała jednak długo, bo w niespełna rok po ogłoszeniu Konstytucji 3 maja zawiązana w targowicy konfederacja zaczęła domagać się przywrócenia dawnego porządku. Targowiczanie porozumieli się z Katarzyną II, co skutkowało wkroczeniem wojsk rosyjskich do Litwy.

Komisja, zaniepokojona wydarzeniami wystosowała *Uniwersał zachęcający młodzież edukującą się do błagania Boga o odwrócenie nieszczęść i klęsk od Ojczyzny naszej*. W Szkole Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego taka msza odbyła się 13 czerwca 1792 roku²⁵.

Losy Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego były ściśle związane z sytuacją polityczną Rzeczypospolitej. Szkoła Główna zawsze żywo reagowała na znaczące wydarzenia. Priorytetem dla profesorów było kształcenie światłych i dobrych obywateli.

Źródła drukowane i literatura

[Pierwszy Uniwersał] Komisja Edukacji Narodowej Korony Polskiej i W. X. Litewskiego, w Warszawie 24. października 1773 r., in: *Ustawodawstwo szkolne za czasów Komisji Edukacji Narodowej – rozporządzenia, ustawy pedagogiczne i organizacyjne (1773–1793)*, zebrał i zaopatrzył wstępem oraz przypisami Józef Lewicki, Kraków: Arct, 1925.

Komisja Edukacji Narodowej (pisma Komisji i o Komisji). *Wybór źródeł*, zebrał i opracował Stanisław Tync, Wrocław: Zakład im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1954.

Protokoły posiedzeń Komisji Edukacji Narodowej 1785–1794, oprac. Tadeusz Mizia, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo PAN, 1969.

Ustawa rządowa. Prawo uchwalone dnia 3. Maja, Roku 1791, Warszawa w Drukarni Uprzywilejowanej M. Gröllla Księgarza Nadwornego J. K. Mci.

Ustawy Komisji Edukacji Narodowej dla stanu akademickiego i na szkoły w krajach Rzeczypospolitej przepisane = Tautinės Edukacijos Komisijos nuostatai, skirti akademianiam luomui ir mokykloms Respublikos kraštuose = The statutes of the Commission of National Education as prescribed for the academic estate and for the schools in the lands of the Commonwealth: roku 1783, red. nauk. Kalina Bartnicka, Warszawa: Ministerstwo Edukacji Narodowej, 2015.

Bartnicka Kalina, *Ideał wychowawczy szkół Komisji Edukacji Narodowej: człowiek-obywatel-patriota*, in: *Komisja Edukacji Narodowej z perspektywy XXI wieku w 240. rocznicę utworzenia*, red. Elwira J. Kryńska, Małgorzata Głoskowska-Soldatow, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2014.

Bartnicka Kalina, *Wychowanie patriotyczne w szkołach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa: Wyższa Szkoła Humanistyczna, Żak Wydawnictwo Edukacyjne, 1998.

Buczek Katarzyna, *Hugo Kolltąj i edukacja*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2077.

Nadawać duszom kształt narodowy. Święta o państwowym charakterze w czasach Komisji Edukacji Narodowej, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2020, p. 165–167.

²⁵ *Uniwersał zachęcający młodzież edukującą się do błagania Boga o odwrócenie nieszczęść i klęsk od Ojczyzny naszej*, in: *Ustawodawstwo szkolne*, p. 364–365.

- Buczek Katarzyna, *Nadawać duszom kształt narodowy. Święta o państwowym charakterze w czasach Komisji Edukacji Narodowej*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2020.
- Dutkova Renata, *Komisja Edukacji Narodowej. Zarys działalności. Wybór materiałów źródłowych*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973.
- Dzieje domowe albo opis przez dni osobliwszych dziejów i wypadków zdarzonych w szkołach wydziałowych wileńskich zaczęty w miesiącu Wrześniu roku 1781, a doprowadzony do roku 1824, in: *Opis dzienny szkół wileńskich, Akademii i Uniwersytetu oraz Diariusz znaczniejszych wypadków w Wilnie od roku 1781, po rok 1824 nastąłych, z autentycznego dokumentu ogłosił Władysław Tekieliński*, Wilno: Drukiem Józefa Blumowicza, 1876.
- Kamińska Janina, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Akademia Wileńska. Szkoła Główna Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa: Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN, 2018.
- Kamińska Janina, *Komisja Edukacji Narodowej 1773–1794. Szkoły w Wydziale Litewskim*, Warszawa: Instytut Historii Nauki im. L. i A. Birkenmajerów PAN, 2018.
- Kiaupa Zigmantas, Kiaupienė Jūratė, Kuncėvičius Albinas, *Historia Litwy od czasów najdawniejszych do 1795 roku*, tłum. Piotr Grablunas, Jowita Niewulis-Grablunas, Justyna Prusinowska, Rafał Witkowski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2008.
- Komisja Edukacji Narodowej – kontekst historyczno-pedagogiczny*, red. Katarzyna Dormus, Bożena Popiołek, Agnieszka Chłosta-Sikorska, Ryszard Ślęczka, Kraków: Wydawnictwo Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Pedagogicznego, 2014.
- Konarski Stanisław, *De viro honesto et bono cive ab ineunte aetate formando [1754]*, tłum. Irmina Lichońska, in: *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej*, t. 1: *Od wychowania pierwotnego do końca XVIII stulecia*, wybór i oprac. Stefan Wołoszyn, wyd. drugie zmienione, Kielce: Strzelec, 1995.
- Koweci Jerzy, *U początków nowoczesnego narodu*, in: *Polska w epoce Oświecenia: państwo-społeczeństwo-kultura*, red. Bogusław Leśnodorski, Warszawa: Wiedza Powszechna, 1971.
- Maciszewski Jarema, *Historia powszechna. Wiek Oświecenia*, Warszawa: Wydawnictwo TRIO, 1997.
- Pohoska Hanna, *Wizytatorowie generalni Komisji Edukacji Narodowej. Monografia z dziejów administracji szkolnej Komisji Edukacji Narodowej*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 1957.
- Rabowicz Edmund, Poczobut Marcin, in: *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXVII, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wyd. PAN, 1982–1983.
- Samsonowicz Henryk, Tazbir Janusz, *Tysiącletnie dzieje (ser. A to Polska właśnie)*, Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2002.
- Szybiak Irena, *Szkolnictwo Komisji Edukacji Narodowej w Wielkim Księstwie Litewskim*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1973.

JANINA KAMIŃSKA – profesor doktor habilitowany, pracuje w Pracowni Historii Oświaty i Wychowania Zakładu Humanistycznych Podstaw Edukacji na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego. Zajmuje się badaniami dziejów Uniwersytetu Wileńskiego w XVIII–XIX wieku oraz oświatą w Litwie w XVIII wieku.

E-mail: j.kaminska@uw.edu.pl

ORCID: 0000-0002-4674-8669

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS VYRIAUSIOSIOS MOKYKLOS BENDRUOMENĖ IR GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJA

JANINA KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas

Gegužės 3 d. konstitucija, arba Valdymo įstatymas, to meto Abiejų Tautų Respublikoje inspiravo fundamentalius pokyčius, esminę visos šalies reformą. Žvelgiant per švietimo klausimų prizmę, reikšmingas pakeitimas buvo tai, kad Tautinė edukacinė komisija buvo įtvirtinta kaip viena iš vykdomosios valdžios institucijų – Edukacijos, Policijos, Karo ir Išdo komisijų, atsakingų už valstybės reformą.

Verta pažymėti, kad Edukacinė komisija buvo įrašyta pirmąja iš keturių vykdomosios valdžios institucijų. Taigi pilietinis ugdymas ir piliečių ugdymas tapo svarbiu visos valstybės reformos elementu. Reikia prisiminti, kad švietimo reforma valstybėje jau buvo įgyvendinta. 1773 m. padalijimą turėjusiame įteisinti Seime sudaryta Tautinė edukacinė komisija jau pirmajame tautai adresuotame savo dokumente – 1773 m. spalio 24 d. aplinkraštyje – skleidė žinią, kad jaunimo švietimas bus jos prioritetas ir kad per švietimą valstybė galės atsinaujinti. Buvo kalbama apie gero žmogaus ir gero piliečio, kuris gyventų ir dirbtų Respublikos labui, išugdymą.

Edukacijos svarba taip pat buvo akcentuota ir Valdymo įstatyme. Gero žmogaus ir piliečio auklėjimas pirmiausia turėjo turėti patriotinį matmenį. Šis tikslas nuo pat mokyklų reformos pradžios buvo pabrėžtas visuose dokumentuose: nuostatuose, potvarkiuose, raštuose, pasirodžiusiuose nuo Tautinės edukacinės komisijos įsteigimo 1773 m., o vėliau ir 1781 m. parengtame *Tautinės edukacinės komisijos nuostatų akademiniam luomui ir mokykloms Abiejų Tautų Respublikos kraštuose* projekte bei 1783 m. priimtuose pačiuose nuostatuose. Patriotinis ugdymas buvo akivaizdžiai iškeltas į pirmą vietą. Priimta mokymo programa ir mokymasis gimtąja kalba buvo aiškus to patvirtinimas.

Ketverių metų seimas Edukacinei komisijai taip pat pavedė parengti naują Tautinės edukacijos komisijos įstatymą, kuris turėjo tapti naujos krašto teisės dalimi. Tautinės edukacinės komisijos atstovai buvo pakviesti atvykti į Varšuvą, kad įsijungtų į naujų nuostatų rengimo procesą. Šiame darbe dalyvavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos rektorius Martynas Počobutas (*Marcin Poczobut*), gamtos teisės profesorius Jeronimas Stroinovskis (*Hieronim Stroynowski*) bei literatūros ir retorikos profesorius Dovydas Pilchovskis (*Dawid Pilchowski*). Parengiamieji darbai vyko 1789 ir 1790 m. sandūroje. Galutinę nuostatų redakciją Edukacinė komisija patvirtino 1790 m. vasario 2 d.

Akademinė bendruomenė su džiaugsmu sutiko Gegužės 3 d. konstitucijos paskelbimą. Tai liudija ne tik išlikusi M. Počobuto korespondencija, bet ir Vilniuje surengtos šventės Konstitucijos garbei.

Vyriausioji mokykla gyvai reagavo į visus įvykius, susijusius su valstybe, miestu ir universitetu. Taip ji įgyvendino sau patikėtą patriotinio ugdymo bei žinių sklaidos visuomenėje misiją.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausioji mokykla, Martynas Počobutas, Dovydas Pilchovskis, Jeronimas Stroinovskis, Tautinės edukacinės komisijos nuostatai, Gegužės 3 d. konstitucija.